

Abbâsî Halifesi Nâsır-Lidînillâh'ın (1180-1225) Dış Politikada Uyguladığı Stratejiler*

The Abbâsî Caliph Al-Nâşir Li-Dîn Allâh (1180-1225) Strategies Implemented in Foreign Policy*

Nagehan Vurgun¹

Öz

Abbâsî Halifesi Nâsır-Lidînillâh, halkın birliğini sağlamak ve desteğini kazanmak amacıyla çeşitli mezhep ve dinlerle anlaşmalar yapmış, dış politikada uyguladığı stratejilerle İslâm dünyasının farklı yerlerinde kurulu hükümetleri birbirleriyle savaşmaya itmiştir. Ayrıca halkı kendine tasavvuf yoluyla bağlamış, kendisinden önceden var olan Fütüvvet hareketini örgütleyerek bu hareketin lideri olmuştur. O, döneminde birçok siyasî suikast gerçekleştiren Bâtînî fedailerini de kendisine bağlamayı başarmıştır. Halifenin Irak'ın çoğunluğunu oluşturan Şiîlerin desteğini sağlamak amacıyla Şiîliğe ilgi gösterdiği de dönemin tarihi kaynaklarında kayda geçmiştir.

Çalışmamızda Abbâsî Halifesi Nâsır-Lidînillâh'ın dış politikada uyguladığı stratejilerin artıları ve eksileri kademeli olarak değerlendirilmiştir. Nâsır-Lidînillâh'ın 46 yıllık hükümeti, İslâm dünyasının bölündüğü ve dış saldırılara maruz kaldığı bir dönemi temsil ettiği için halifenin izlediği stratejiler bu dönem için ayrı bir önem arz etmektedir. Onun Abbâsî halifeliği sürecinde izlediği dış politika, İslâm dünyasının genel siyasî atmosferi ve dönemin olaylarına göre şekillenmiştir. Dinî ve sosyal politikalarıyla da tanınan Nâsır Lidînillâh, Müslüman toplulukları bir araya getirerek toplumsal birliği sağlamak için de yeni stratejiler geliştirmiştir.

Anahtar Kelimeler: İslam Tarihi, Abbâsî, Nâsır-Lidînillâh, Dış Politika, Strateji.

Abstract

Abbasid Caliph Nasir-Lidinillah made agreements with various sects and religions in order to ensure national unity and gain the support of the people, and pushed the governments established in different parts of the Islamic world to fight each other. He also used Sufism to bind the people to himself and organized the Futuwwa movement and became the leader of this movement. He managed to bind the Batini followers, who carried out many political assassinations during his period, to himself. It is also recorded in the historical sources of the period that the Caliph showed interest in Shiism in order to ensure the support of Shiites, who constitute the majority of Iraq.

In our study, the pros and cons of the strategies implemented by the Abbasid Caliph Nasir-Lidinillah in foreign policy were evaluated gradually. Since Nasser-Lidnillah's 46-year government represented a period when the Islamic world was divided and exposed to external attacks, the strategies followed by the caliph are of particular importance for this period. The foreign policy he followed during the Abbasid caliphate was shaped according to the general political atmosphere of the Islamic world and the events of the period. Nasser Lidnillah, who is also known for his religious and social policies, developed new strategies to bring together Muslim communities and ensure social unity.

Keywords: Islamic history, Abbâsî, Nâşir li-Dîn Allâh, Foreign policy, Strategy.

* Bu makalede bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyulmuştur. / In this article, the principles of scientific research and publication ethics were followed.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Aksaray Üniversitesi, Aksaray, Türkiye, e-posta: nagehanvurgun@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6785-003X> (Sorumlu Yazar /Corresponding Author).

Geliş Tarihi/ Submitted Date: 25.03.2025

Revize Tarihi/ Revised Date: 13.06.2025

Kabul Tarihi/ Accepted Date: 18.06.2025.

Online Yayın Tarihi/Published Online Date: 30.06.2025

Atf-Citation (APA 7 Style): Vurgun, N. (2025). Abbâsî Halifesi Nâsır-Lidînillâh'ın (1180-1225) Dış Politikada Uyguladığı Stratejiler. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(1), 148-161. <https://doi.org/10.47130/bitlissos.1665517>

Giriş

46 yıllık süreyle en uzun süre hilafet makamında kalan Abbâsî halifesi Nâsır-Lidînillâh, güçlü bir devletin her zaman güçlü bir toplumsal yapıdan geldiğinin bilincinde olmuş ve devleti yönetirken politikalarını bu bilinç çerçevesinde belirlemiştir. O, belirlediği bu politikalar doğrultusunda önemli devlet görevlilerine nasıl davranmaları gerektiğini belirten talimatnameler vermiştir. Bu talimatnamelerde halife, özellikle şu alanlara vurgu yapmıştır: *“Adaletin korunması, âlimlerle istişarede bulunma, iş birliği yapmaya müsait ve güvenilir kişileri göreve getirme, halkla yakın teması sürdürme, kapıları her zaman halka açık tutma, yöneticilerin halkın erişimini engellememesi, fakirlerin ve yetimlerin haklarını savunma, güvenilir ticareti destekleme ve hisbe teşkilatına özel önem verme.”* (Hüseyin Ali Kays Muhammed el-Kaysî, 2007: 51) Halife Nâsır-Lidînillâh’ın devlet yönetimi, yukarıda bahsedilen bu prensipleri sıkı bir şekilde benimseyerek uyguladığını bizlere göstermektedir.

Halife Nasır Lidînillâh’ın dış politikada iki ana amaca hizmet eden stratejiler izlediğini söylemek mümkündür. Birincisi, Irak ve İran’da halifeliğin etkisini ve bağımsızlığını artırarak merkezî bir dinî yönetim oluşturmak; ikincisi de geniş İslâm alemine rehberlik ve destek sunmaktır. Ancak bu hedeflere ulaşmak için manevî nüfuzunu ve otoritesini yeniden tesis etmesi gerekiyordu. Halife Nâsır, toplumun kendi otoritesi altında birleşmesini sağlamak amacıyla çeşitli gruplarla yakınlaşmayı denemiştir. Bu bağlamda, Ehl-i Sünnet inancına bağlı olan Şii-Caferî ve Şii-İsmâîlî gruplarına yakınlaşmaya çalışmıştır. O özellikle Bâtınî mezhebine mensup olan İsmâîlî-Bâtınî grupların, İslâm dünyasında önemli bir etkiye sahip olduklarını ve terör faaliyetleri nedeniyle ciddi bir tehdit oluşturduklarını göz önünde bulundurarak, bu gruplarla iş birliği yapmaya yönelik adımlar atmıştır. Dönemin en önemli İsmâîlî-Bâtınî liderlerinden biri olan Alamut şeyhi ile anlaşma ve uzlaşma girişimlerinde bulunarak, ortak bir düşman olarak gördükleri Hârezmşahlara karşı iş birliği yapmayı hedeflemiştir. Bu çabalar, Halife Nâsır-Lidînillâh’ın İslâm dünyasının siyasi ve dini birliğini yeniden sağlamaya yönelik önemli bir adım olarak görülmüştür. (İbn Vâsıl, 1972: 384)

Halife Nâsır-Lidînillâh’ın Devlet Yönetiminde Benimsediği Sosyal ve Siyasal Prensip

Devletin önemli görevlerine atanacak kişiler hakkında istihbarat toplayan halife, özenle hareket etmiştir. O, Önemli bir makama atama yapmadan önce, atanması düşünülen kişinin halk arasındaki ünü ve konumu hakkında istihbarat elemanları aracılığıyla bilgi toplamıştır. Bu politika, bizlere halifenin yönetiminde ehil kişilere görev verilmesini istediğini göstermektedir. Ayrıca halife, halkı hakkında doğru bir bilgiye sahip olabilmek için halkın arasında kıyafetlerini değiştirip dolaşmış ve bu durum, halk arasında büyük bir korku yaratmıştır. (İbnü’l-Mî’mâr, 1958: 16)

Mahkumların topluma yeniden kazandırılması amacıyla hapisanelerden çıkanlara toprak ve sermaye sağlayarak onlara yeni bir yaşam şansı sunmuş, bu hamleyle hem tarım sektörüne iş gücü katkısı yapmış hem de sosyal rehabilitasyon sağlamıştır. Nâsır-Lidînillâh’ın tarımsal hamleleri, devlet hazinesine önemli ölçüde gelir artışı sağlamıştır. Örneğin, “Bakuba bölgesinden alınan yıllık tarımsal vergi, reformlar sonrası 35 bin dinardan 300 bin dinara yükselmiştir. Piyasa ekonomisini desteklemek adına çarşı ve pazar esnafına yönelik vergi indirimleri yapan ve zaman zaman vergi yükünü hafifleten Nâsır-Lidînillâh 1207 (603) yılında Bağdat pazarlarından alınan yüksek miktarlardaki vergiyi tamamen kaldırmıştır.” (Hüseyin Ali Kays Muhammed el-Kaysî, 2007: 56)

Halife Nâsır-Lidînillâh’ın 1180’de (575) halifelige gelmesinden bu yana Abbâsî Halifeliği, bir dizi devrim yaşamıştır. İktidarın önce ordu komutanları ve daha sonra da padişahlar tarafından ele geçirilmesinden dolayı Abbâsî halifeleri, iki yüz elli yıl boyunca İslâm dünyasının sadece ismen liderleri

olarak kalmışlardır. Nâsır-Lidînillâh, halifeliğin İslâm dünyasında yalnızca sembolik bir liderlikten öteye geçemeyen bu duruma son vermek istemiştir.(İbn Haldûn, 1992: 84)

Halife Nâsır-Lidînillâh'ın Irak Selçuklu Devleti ve Hârezmşah Devleti Karşısında Uyguladığı Stratejiler

Halife Nâsır-Lidînillâh'ın öncelikli amacı, Abbâsî Halifeliğinin bağımsızlığını yeniden kurmak ve devletine geçmiş gücünü geri kazandırmaktır. O, bu amaca ulaşmak için dönemin büyük güçleri arasında bir dengeleme politikası yürütmüş ve rakibi olarak gördüğü padişahın karşısına, başka güçlü bir padişahı çıkarmıştır. Irak Selçuklu Devleti, Büyük Selçuklu Sultanı Sencer'in İran'ın batı kesiminin, Irak'ın ve Azerbaycan'ın idaresini yeğeni Mahmud'a emanet etmesiyle doğmuş bir devlettir. Irak Selçukluları, Bağdat'ta vaazlar vererek bölgede egemenliklerini sağlamlaştırmaya çalışmışlardır. Irak Selçuklu Devleti'ne karşı bölgede üstünlük sağlamak isteyen Halife Nâsır, tahtını ve hayatını riske atarak bu devleti ortadan kaldırmak için büyük bir çaba sarfetmiştir.(İbnü'l-Esîr, 1987b: 74)

Halife Nâsır-Lidînillâh, 1180 (575) yılında halife olarak tahta çıktığında ve İslâm dünyasının önde gelen isimlerinden biat almak amacıyla Cihan Pehlivan ve Sultan II. Şeyh Said Sadreddin gözetiminde elçilerini göndermiştir. Onlar, ilk başta tereddüt etmişler fakat sonradan halifeye biat etmişlerdir. (Bündârî, 1943: 302) Aynı amaçla Tuğrul'a da elçiler göndermiştir. Halife ile Atabeg Pehlivan arasındaki ilişki, Pehlivan'ın hayatı boyunca devam etmiştir.(Hüseynî, 1943: 330)

Halife, yönetim serüveni boyunca, rakip gördüğü emir ve hükümdarları birbirine düşürerek gücünü pekiştirme stratejisini benimsemiştir. Bu defa gözünü, süregelen bir tehdit olarak algıladığı Irak Selçuklu Sultanı II. Tuğrul'a çevirmiş ve ona karşı Hârezmşah Alâeddin Tekiş'i kullanmayı planlamıştır. Diplomatik bir manevra ile bir elçi göndererek, Sultan II. Tuğrul'un kendisine yönelik bir iddiayla hükümdarlık ettiği topraklar hakkında şikâyetle bulunmuş ve bu konuda gerekli adımların atılmasını talep etmiştir.(Barthold, 1990: 369) Bu hamle, halifenin siyaset sahnesindeki ustalığını ve olayların akışını kendi lehine çevirme becerisini göstermektedir.

Halife Nâsır-Lidînillâh'ın öncülük ettiği çatışma, Irak Selçuklu Devleti'nin yıkılmasına sebep olmuş ve bu süreçten sonra halife, Irak üzerindeki siyasi egemenliğini tesis etmiştir. Bazı tarih kaynaklarının aktardığına göre, Irak Selçuklu Sultanı Mesud'un (1134-1151) (528-545) vefatından sonra Bağdat'ta Selçuklu adına hutbeler okunmamış ve Selçuklu hanedanının simgelerine rastlanmamıştır.(Müneccimbaşı Derviş Dede Ahmed Efendi, 2000: 195)

Halife Nâsır-Lidînillâh'ın teşvikiyle başlayan uzun süreli Gur-Hârezmşah mücadelesi, Gur Devleti'nin çöküşü ile sonuçlanmıştır. Halife, Hârezmşah Alâeddin Tekiş'e karşı Gur Sultanı Gıyâseddin'i tahrik ederek, Hârezmşah'ın dikkatinin dağılmasını sağlamış ve Irak Selçuklu Devleti'nden kalan toprakları kendi devletin sınırları içerisine katmaya çalışmıştır. O zamanlar, Halife, vezir Müeyyideddin İbnü'l-Kassâb'a, 1195 (591) yılında Huzistan bölgesini fethetme misyonu vermiştir. Tarihçi İbnü'l-Esîr'in kayıtlarına göre, bölgenin yöneticisi İbn Şemle'nin ölümü üzerine, varisleri arasında iktidar mücadelesi baş göstermiştir. Vezir İbnü'l-Kassâb'da bu fırsattan yararlanarak Huzistan'ı ele geçirmeyi ve halifeye tâbi olmayan bağımsız bir yönetim kurmayı planlamıştır.(İbnü'l-Esîr, 1987a: 98) Gerçekleşen müdahale sonucunda vezir, Huzistan'ı başarıyla ele geçirmiş ve varislerini Halife Nâsır-Lidînillâh'ın huzuruna çıkarmıştır (1194/590).(İbnü'l-Esîr, 1987a: 98) Vezirin bu zaferi sonucunda, Kutluğ İnânc Mahmud önderliğindeki bir grup emir, halifeye bağlı kuvvetlere destek olmak üzere vezirin saflarına katılmıştır.

Halife Nâsır-Lidînillâh, Hemedan ve Batı İran topraklarına yönelik hükümet kurma çabalarından vazgeçmeyerek Nûreddin Gökçe ve Azerbaycan Atabeyi Özbek gibi emirleri yanına çekmeye çalışmıştır (1196/592).(Fevzi, 1998: 205; Gürbüz, 2011: 364-365) Bu sırada halifenin hem askeri hem de finansal olarak

desteklediği Irak-ı Acem'in hâkimi Aydoğmuş, Hemedan'da Mengli'nin yandaşları tarafından katledilmiştir. Bu trajik haber, Halife Nâsır-Lidînillâh'ı ziyadesiyle sarsmış ve onu Mengli'ye yönelik şiddet içeren bir kınama mektubu kaleme almaya itmiştir. (İbnü'l-Esîr, 1987a: 258-259) Emir Mengli ise halifenin bu ciddi eleştirisine alaycı ve ağır bir lisanla yanıt vermiştir.

Hemedan, İsfahan ve Rey bölgelerini kontrolü altına alarak Halife Nâsır-Lidînillâh için açık bir tehdide dönüşen Emir Mengli'ye karşı, halifenin isteğiyle Atabey Özbek ve Alamut İsmâîlîleri lideri Celâleddin III. Hasan arasında bir ittifak kurulmuştur. (Cüveynî, 1999: 311) Halife, 1215 (611) yılında Emir Mengli'yi yok edebilmek için Muzafferüddin Sungur önderliğindeki büyük bir kuvveti harekete geçirmiştir. (Bünyatov, 2003: 87) Ayrıca Halife, vassallarından Erbil meliki Muzafferüddin Gökbörü'yi de yanına çağırarak, ona Mengele karşısında birleşen güçlere katılma ve bu birleşik ordunun liderliğini üstlenme talimatı vermiştir.

Mengli'ye karşı oluşturulan bu orduya, Musul, Cezîre ve Halep'ten gelen askerler de dâhil olmuştur. Halifenin bu hamlesiyle Mengli'ye karşı kayda değer bir askerî potansiyel meydana getirilmiştir. Ancak, Halife Nâsır-Lidînillâh ile Hârezmşah Alâeddin Muhammed arasında gerçekleşen elçilik ilişkileri, her iki liderin karşılıklı olarak farklı görüş ve politik amaçlarından dolayı sonuçsuz kalmıştır. Hârezmşah Alâeddin Muhammed ile halife arasındaki anlaşmazlık, çoğunlukla Halife Nâsır-Lidînillâh'ın dünyevî otorite kurma çabalarından kaynaklanmıştır. Bu çatışma Hârezmşah Tekiş döneminde başlamış ve zaman içinde daha da karmaşık hale gelmiştir. Her iki taraf da birbirlerine karşı gerekli tedbirleri almış ve her fırsatı değerlendirmiştir. Halife, siyasî emellerine erişebilmek adına Hârezmşah İmparatorluğunu dağıtma riskini bile göze alarak stratejik adımlar atmıştır. Bu kapsamda, önce Gur Sultanı Gıyâseddin'e, ardından da tahta çıkan kardeşi Şehâbeddin, Hârezmşahlar'a karşı kışkırtıcı politikalar izlemeleri için baskı yapmıştır. Halifenin bu kışkırtıcı tutumu, Gürgenç Savaşı'nın çıkmasına ve Hârezmşah Devleti'nin ağır bir darbe almasına sebep olmuştur. (Bündârî, 1943: 269)

Halife Nâsır-Lidînillâh, siyasî hedeflerine ulaşmak için dış politikada Bâtınî-İsmâîlî lideri Celâleddin III Hasan'a yönelmiş ve onun desteğine büyük önem vermiştir. Celâleddin III. Hasan, annesini Hac ziyaretine yollarken, ondan aynı zamanda Bağdat'taki halifeyi de ziyaret etmesini talep etmiştir. O dönemde Hârezmşah Devleti'nden bir hacı grup da halifeye saygılarını sunmak üzere Bağdat'ta bulunmaktaydı. Tarihçi Cüveynî'ye göre, Halife, Hârezmşah Alâeddin Muhammed'in kafilesine protokolde daha düşük bir konum vererek Bâtınî lideri Celâleddin'e huzurunda daha yüksek bir statü vermiştir. (Cüveynî, 1999: 311)

Hârezmşah Alâeddin Muhammed, Karahıtaylar'ı mağlup ederek Mâverâünnehir'i kurtardıktan sonra Halife Nâsır-Lidînillâh'dan "Sultanü'l-İslâm" olarak hutbelerde adının okunmasını talep etmiştir. Hârezmşah, Bağdat'ta Büveyhîler ve Selçuklular adına hutbe okunduğu gibi, şimdi de İslam dünyasının başına bela olan kâfir Karahıtaylar'ı yendiği için hutbenin kendi adına okunması gerektiğini düşünmüştür fakat halife bunu kabul etmemiştir. (İbnü'l-Esîr, 1987b: 232)

Halife Nâsır-Lidînillâh, Huzistan, Hemedan, Rey ve Azerbaycan topraklarını kontrolü altına alarak İran'da egemenliğinin izlerini yeniden canlandırmayı başarmış ve bu hareketiyle Celâleddin Hârezmşah için ciddi bir tehdit oluşturmuştur. Hârezmşah, kendi devletinin karşı karşıya kaldığı zorlukların sorumlusu olarak halifeyi görmüş ve eğer Azerbaycan ve İran'a yerleşirse halifenin muhtemel karşı önlemlerinden endişe duymuştur. (Zehebî, 1951: 710) Nitekim halife Hârezmşah'ı Irak'tan atmak için Kuş Timur komutasında büyük bir ordu göndermiş ve onu Bağdat'tan çıkarmaya çalışmış fakat Hârezmşah kullandığı askerî stratejiler sayesinde halifenin ordusunu yenmiştir (1225). (Cüveynî, 1999: 351; İbnü'l-Esîr, 1987a: 386)

Halife Nâsır-Lidînillâh'ın Anadolu Selçuklu Devleti Karşısında Uyguladığı Stratejiler

Halife Nâsır-Lidînillâh, 1180 (575) yılında halifelik makamına oturduğunda, Anadolu Selçuklularının başında II. Kılıçarslan hüküm sürmekte idi. Halife Nâsır'ın Anadolu Selçuklularıyla olan bağları, görevi süresince pekişmiştir. Halifenin en çok değer verdiği eşi Selçuke Hatun'dur. Bu saygın isim Anadolu Selçuklu Sultanı II. Kılıçarslan'ın kızı olup, Halife Nâsır-Lidînillâh'ı Selçuklu hanedanıyla akraba yapmıştır.(İbn Bibî, 1941: 63; Aksarâyî, 2000: 24; Abû'l-Farac, 2000: 24)

Rükneddin II. Süleymanşah, Anadolu Selçuklularının tahtına 1196 yılında oturduğunda, Halife Nâsır-Lidînillâh ona egemenlik belgesi yollamış ve "es-Sultanü'l-Kâhîr" lakabını ihsan etmiştir.(Ahmed bin Mahmud, 1977: 150; Aksarâyî, 2000: 24; İbn Bibî, 1996: 14) I. Gıyâseddin Keyhüsrev, 1205'te ikinci defa hükümdar olduktan sonra, çeşitli hükümdarlara ve halifeye elçilerle mesajlar göndermiştir. Bu dönemde I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in çabaları sayesinde birçok bilgin Anadolu'ya akın etmiş, bu bilginler arasında fütüvvet düşüncesini Anadolu'ya yaymak için gelen Ahî Evran olarak da bilinen Şeyh Nâsırüddin Mahmud, onun hocası Evhadüddîn-i Kirmânî gibi isimlerde yer almıştır.(Bayram, 2012: 52)

Anadolu Selçukluları ile Abbâsî Halifeliği arasındaki ilişkiler ise Sultan İzzeddin Keykâvus zamanında daha da güçlenmiştir. Sultan İzzeddin Keykâvus, 1211'de (607) tahtına çıktığında, kendi hocası Şeyh Mecdüddin İshak'ı, halifeye olan derin saygılarını ifade etmek ve egemenlik belgesi ile fütüvvet sembolü olan şalvarları talep etmek üzere Bağdat'a göndermiştir.(Hacıgökmen, 2019: 210) Sultan İzzeddin Keykâvus'un halifeye gönderdiği hediyeler arasında değerli mücevherler, altın işlemeli kumaşlar, zarif atlaslar, Rus ketenleri, Kıbrıs'tan getirilen dekoratif eşyalar, köleler ve cariyeler ile gümüşten mamul sofratakları yer almaktadır.(İbn Bibî, 1941: 111)

Sultan Keykâvus'un elçisi, Halife Nâsır-Lidînillâh'ın konukseverliği ile karşılanmış, halife de bu misafirperverliğin bir göstergesi olarak kendi elçisini hediyelerle donatarak Sultan Keykâvus'un huzuruna Konya'ya göndermiştir. Bu vesileyle, halife, Sultan Keykâvus'a hükümdarlığını tasdik eden bir belge, bir adet siyah sarık, zırh desenli bir hırka, altın ayakkabılı bir ceylan, fütüvvet adetlerine uygun bir şalvar ve bir içki kâsesi sunmuştur. Halife Nâsır-Lidînillâh, İzzeddin Keykâvus adına düzenlenen belgeye, "İnançlı, Bilgili ve Kutlu" ifadeleri yanı sıra "es-Sultanü'l-Gâlip" unvanını da eklemiştir. O, Sultan'a ek olarak, Şam, Irak ve Hindistan'dan getirilen seçkin sandıklar içinde değerli eşyalar, sık giyim malzemeleri ve nadide kumaşlar, ayrıca çeşitli türden kuşlar ve hayvanlar da armağan etmiştir.(Bayram, 1991: 19)

Halife Nâsır-Lidînillâh'a hükümdarlık ilanını ilettiğinde Sultan Alâeddin Keykubad, 1220 (616) senesinde Anadolu Selçuklu tahtını resmen devralmıştır. Buna karşılık olarak da halife, Sultan Alâeddin'e hükümdarlık nişanlarını teslim etmek üzere Şeyh Şehâbeddin es-Sühreverdî'yi görevlendirmiştir. Sultan Alâeddin, halifenin bu değerli temsilcisini, Konya'nın bir günlük mesafesinde bulunan Zincirli mevkiinde, devletin ileri gelenleri ve askerî liderlerinin hazır bulunduğu büyük bir törenle ağırlamıştır. Tarihi bir olayın yeniden hatırlatıldığı bu vesileyle Şeyh Sühreverdî, Sultan Alâeddin'e Halife Nâsır-Lidînillâh tarafından hediye edilen görkemli hırkayı giydirmiş ve Bağdat'tan getirilen özenle hazırlanmış sarığı onun başına takmıştır. Hilafetin geleneğine uygun olarak, şeref dolu bir adetle, sultanın omuzlarına halkın gözleri önünde dört kez çubukla vurdurmuştur. Ayrıca, Bağdat'tan gelen ve altınla süslü nal takılmış atı sultana sunulmuştur. Sultan Alâeddin Keykubad, halifeye olan derin hürmetini ve minnettarlığını ifade etmek için, atın üzengisine hürmetle bir öpücük kondurmuştur. Bütün bu merasimler, halkın gözü önünde, şan ve şerefle icra edilmiştir. Sultan Alâeddin Keykubad da kardeşi İzzeddin Keykâvus gibi, fütüvvet cemiyetine katılmış ve bu yolda yürümüştür.(İbn Bibî, 1941: 115)

Konya'da misafir olduğu vakitlerde, Şeyh Sühreverdî, devletin ileri gelenleri ve halk tarafından sayısız ziyaretçi ağırlamıştır. Bu ziyaretleri fırsat bilen Şeyh, misafirlerine hırka giydirerek kendi kurduğu

Sühreverdîye tarikatının tohumlarını serpmiştir. Hatta Sultan Alâeddin Keykubad bile Şeyh'e intisap etmeyi arzu etmiş, lakin Şeyh, sultanlığın ağırlığını gerekçe göstererek bu talebi nazıkçe geri çevirmiştir. Şeyh Sühreverdî, Konya'daki görevini tamamladıktan sonra yola çıktığında, sultanın elinden aldığı 100 bin dirhem ve 50 bin sultanî altınla onurlandırılarak uğurlanmıştır. Sultan, şeyhi şehrin dışındaki Zincirli konağına dek zatî olarak yolcu etmiş, üstelik şeyhe Malatya sınırına dek refakat etmeleri için bazı önde gelen ümera ve mihmandarlarını görevlendirmiştir. (Müneccimbaşı Derviş Dede Ahmed Efendi, 2000: 60)

Bağdat'a dönen Şeyh Sühreverdî, halife huzurunda Sultan Alâeddin Keykubad'ın övgülerini dile getirip sultanın halifeye olan sadakatini aktarmış, bu bilgiler halifeyi ziyadesiyle memnun etmiştir. Anadolu Selçuklu hükümdarlarının fütüvvet teşkilatına olan ilgisi ve katılımları, bu oluşumun Anadolu'da daha da yayılmasına ve güçlenmesine katkıda bulunmuştur. Halife Nâsır-Lidînillâh'ın teşvikiyle Anadolu'ya gelmiş olan fütüvvet üyelerinin etkinlikleri, bölgenin Müslüman kimliğinin pekişmesinde mühim rol oynamıştır. (İbn Bîbî, 1941: 230)

Anadolu'nun sosyal, kültürel, politik, ekonomik ve ticarî yapısına Türklere has özellikler katmak suretiyle gelişen Ahilik teşkilatı, Halife Nâsır-Lidînillâh'ın geliştirdiği fütüvvet düzenine dayanarak yüzlerce yıl boyunca toplum hayatına yön vermiştir. Moğolların Celâleddin Hârezmşah'ı yenilgiye uğratması ve Irak'a doğru ilerlemesi üzerine, Halife Nâsır, Sultan Alâeddin Keykubad da dâhil olmak üzere İslâm dünyasının hükümdarlarından askerî destek istemiştir. Bu kritik dönemde halife, elçi olarak Şeyh Muhyiddin İbnü'l-Cevzî'yi Alâeddin Keykubad'a yollamış, sultan da elçinin Sivas'ta en yüksek düzeyde ağırlanması talimatını vermiştir. (Yazıcızâde, 2009: 396)

Sultan Alâeddin Keykubad, Halife Nâsır-Lidînillâh tarafından yollanan İbnü'l-Cevzî'yi yüksek bir törenle karşılamıştır. Elçi, sultana hil'at giydirdikten sonra kısa bir görüşme için izin istemiş ve Moğol güçlerinin Hârezmşah devletini yıkıp Irak'a yönelmiş olduğuna dair bilgi vermiş, bu konu hakkında halifenin endişelerini kendisine iletmiştir. Halife, yaklaşan Moğol tehlikesine karşı sultandan destek olarak 2 bin süvari talebinde bulunmuştur. (İbn Bîbî, 1996: 277-279)

Sultan Alâeddin Keykubad, Halife Nâsır-Lidînillâh'ın çağrısını ışitir ışitmez, Malatya'nın savaşçı valisi Bahaeddin Kutluca komutasında 5 bin kişilik bir gücü, Moğol tehlikesine karşı halifenin yanında yer almaları için yola çıkarmıştır. (İbn Bîbî, 1996: 282; Merçil, 2013: 130) Bu birlik, Harput'tan Mardin'e, Amid'den Musul'a kadar olan hükümdarlar tarafından büyük bir hayranlık ve takdirle ağırlanmıştır. Erbil hâkimi Muzafferüddin Gökbörü ise Anadolu Selçuklu askerlerini şahsen karşılamış ve onlara en iyi ikramlarda bulunmuştur. (Uzunçarşılı, 1984: 68) Halife Nâsır-Lidînillâh, Anadolu Selçuklu liderlerine, diğer İslâm hükümdarlarının aksine "Sultan" lakabıyla seslenmiştir. I. Gıyâseddin Keyhüsrev'e "es-Sultanü'l-Kâhir" lakabını layık görürken, onun oğlu İzzeddin Keykâvus'u ise "es-Sultanü'l-Gâlip" unvanıyla onurlandırmıştır. Güç ve itibar mücadelesi içindeki Hârezmşahlar bile bu unvanı kazanabilmek için uzun yıllar çaba sarf etmiş, ama halife tarafından bu onura layık görülmemişlerdir. Anadolu Selçukluları ise, Selçuklu hanedanının doğrudan varisleri oldukları için, "Sultan" unvanını almışlardır; zira diğer hükümdarlar, genellikle Selçuklu hanedanına hizmet etmiş valilerin soyundandırılar. Halife Nâsır'a göre, meşru saltanat hakkı, bu asil soydan gelen Selçuklu hanedanına ait kalmıştır. (İbn Şeddâd, 1994: 77; Uzunçarşılı, 1984: 68)

Halife Nâsır-Lidînillâh'ın Eyyûbî Devleti Karşısında Uyguladığı Stratejiler

Selâhaddîn Eyyûbî, yönettiği toprakları oğulları ve kardeşleri arasında paylaştırmıştır. Bütün Eyyûbî sultanları Mısır'ı yöneten büyük padişaha bağlı olmalarına rağmen aslında tamamen bağımsız hareket etmişlerdir. Selâhaddîn Eyyûbî'nin on yedi oğlu olduğu düşünüldüğünde, Sultan Adil ve Kâmil'in çocukları da dâhil olmak üzere Eyyûbî sultanlarının sayısı otuza ulaşmaktaydı. Bu Eyyûbî

şehzadeleri arasındaki anlaşmazlıklar, onların zaman zaman Anadolu Selçukluları ve Hârezmşahlar gibi diğer güçlü devletlerle ittifaklar yapmalarına neden olmuştur. (İbn Vâsıl, 1972: 251) Bu nedenle, Eyyûbî sultanlığı küçük beyliklere bölünmüş bir halde olduğu için Halife Nâsır'ın dünyevî hedeflerine engel olmamıştır.

Eyyûbî sultanları kendi aralarında savaşırken, Haçlılar ve Zengî Atabegleri gibi kendilerini işgalci olarak gören diğer güçlerle de savaşmak zorunda kalmışlardır. Bu zorlukların üstesinden gelmek ve anlaşmazlıkları çözmek amacıyla Halife Nâsır-Lidînillâh, zaman zaman elçilerini bölgeye göndermek zorunda kalmıştır. (Nesevî, 1934: 52)

Halife Nâsır'ın Haçlılarla doğrudan bir ilişkisi olmasa da Selâhaddîn Eyyûbî'nin Haçlılara karşı yardım çağrısına stratejik bir sessizlikle yanıt verdiği ileri sürülmüştür. Halifenin izlediği bu strateji, onun Selâhaddîn'in güçlenmesinden duyduğu kaygının bir yansıması olarak yorumlanmıştır. Bazı tarihçilere göre Selâhaddîn, halifenin müdahalesini kabul etmemiş onun siyasî bağımsızlığını tehdit edeceğine inanmıştır. Ancak, Halife Nâsır-Lidînillâh, Selâhaddîn'in Haçlılara karşı en zor zamanında ona petrol bombası yapımında uzman askerî bir teknik ekip göndererek destek olmuştur. (İbn Vâsıl, 1972: 251) Bu hareket, iki lider arasında karmaşık bir ilişkinin olduğunu ve her iki tarafın da bölgesel güç dengelerine dikkat ettiğini göstermektedir.

Halife Nâsır-Lidînillâh'ın siyasî etkisi, Kuzey Afrika'nın sınırlarına kadar uzanmıştır. Tunus yakınlarında hüküm süren ve Eyyûbî saldırılarına karşı koymaya çalışan Yahya el Mayurki, 1207 (603) yılında Abbâsî halifesine bir elçi göndererek sadakatini sunmuş ve kendisine yönelik Eyyûbî tehdidine karşı destek talebinde bulunmuştur. (İbnü's-Sâî, 1934: 57) Halifenin bu talebe nasıl bir cevap verdiğine dair ise kaynaklarda yeterli bilgi bulunmamaktadır.

Halife Nâsır-Lidînillâh'ın Moğollar Karşısında Uyguladığı Stratejiler

Halife Nâsır-Lidînillâh, dönemin olay dolu siyasî manzarasında, zeki ve kurnaz siyaset yöntemleriyle tanınıyordu. Kendisine yönelen tehditleri, farklı güç bloklarını birbirine karşı kullanarak bertaraf etme stratejisi uyguluyordu. İşte bu siyasî maharet sayesinde, kendi hilafetini tehdit eden Irak Selçukluları'nı, Hârezmşah Alâeddin Tekiş'in müdahalesiyle saf dışı bırakmıştır. İlgili süreçte, Irak Selçuklu topraklarının taksimi sırasında Hârezmşah Tekiş ve oğlu Muhammed ile yaşadığı anlaşmazlıklar, Horasan'da yükselen Gur Devleti ile onları karşı karşıya getirmiştir. Halifenin kışkırtmalarının bir sonucu olarak alevlenen Hârezmşah-Gur çatışması, Gur Devleti'nin yıkılmasıyla sonuçlanmıştır.

Bu ihtilafın getirdiği kaostan istifade eden, Moğol kökenli Karahıtaylar gibi güçler, İslâm egemenliğindeki topraklarda yer kazanmışlardır. Halife Nâsır'ın, Hârezmşahlar'a karşı Karahıtaylar'ı kışkırttığına dair rivayetler tarihçilerin çalışmalarında yer almıştır. 1215 (611) yılında Gazne'yi fetheden Hârezmşah Muhammed, arşivlerde Halife Nâsır'ın, Gur Sultanı Şehâbeddin'e, Karahıtaylar ile ittifak oluşturup Hârezmşahlar'a açık cephe almayı önerdiği bir mektuba rastlamıştır. (Cüveynî, 1999: 304)

Halife, Moğolları gerçekten kışkırtmış mıdır? Nâsır-Lidînillâh hakkında yazılan tarihî eserlerde bu soruya hem onaylayan hem de ret eden yanıtlar bulunmaktadır. Halifenin çağdaşlarından olan tarihçi İbnü'l-Esir, Halife Nâsır'ın Cengiz Han'ı Hârezmşah'a karşı kışkırttığını ve bu eyleminin İslâm dünyasının felaketine yol açtığını öne sürmektedir. Bu ve benzeri rivayetler, Nâsır-Lidînillâh'ın tarihte tartışmalı bir figür olarak kalmasına neden olmuştur. (Ebü'l-Fidâ, 1907: 136)

Halife Nâsır-Lidînillâh'ın veziri el-Kummî'nin etkisi altında kalarak hem Karahıtay hanını hem de Cengiz Han'ı Hârezmşah'a karşı harekete geçirdiği, çağdaş tarihçi Sıbt İbnü'l-Cevzî tarafından yazılı

kayıtlara geçmiştir.(Güzel, 2015: 142-158) Bu konuda, aynı zamanda halifenin çağdaşlarından olan Ebû Şâme'nin eserlerinde, Sultan Celâleddin Hârezmşah'ın ifadeleriyle, Halife Nâsır'ın Cengiz Han'ı tahrik ettiğine dair aktarımlar mevcuttur.(Ebû Şâme, 2002: 217) Bu noktada, diğer tarihçilere nazaran Halife Nâsır hakkında daha olumlu bir portre çizen İbnü't-Tıktakâ bile, halifenin Cengiz Han'a bir mektup yolladığını belirtmiştir.(İbnü'd-Devâderî, 1992: 217) Batılı tarihçilerden Philip Hitti gibi isimler de Halife Nâsır'ın bu tahrik edici eylemini kabul etmekte, Harold Lamb ise halifenin veziri el-Kummî'nin önerisiyle, saçına gizlenmiş bir mesajla Cengiz Han'a bir elçi gönderdiğini vurgulamakta ve bu ilginç diplomatik metodu detaylandırmaktadır.(Lamb, 1985: 122) Saç tıraş edildiğinde ortaya çıkan mektup, Cengiz Han'a sunulmuştur. Halife Nâsır'ın stratejisi ve eylemleri, tarih boyunca çeşitli yorumlara ve anlatılara konu olmuş ve hâlâ da tartışmaların odağında kalmaya devam etmektedir. Bu olaylar zinciri, Halife Nâsır-Lidînillâh'ın tarihteki rolünü ve karakterini daha da karmaşık hale getirmiş, onun siyâsî manevraları tarihçiler arasında farklı yorumlara neden olmuştur.(Takkûş, 1996: 249)

Rus tarihçi Barthold, Halife Nâsır-Lidînillâh'ın Cengiz Han'a mektup yazdığına dair yaygın rivayetlerin aslı olmadığını ileri sürmektedir. Bu mektubun varlığına ilişkin hiçbir somut kanıtın tarihi kayıtlarda bulunmadığını belirterek, bu iddiaların halifenin muhaliflerince ortaya atılmış asılsız söylentiler olduğunu savunur.(Barthold, 2006: 424) İbnü'l-Esîr ve diğerleri, İslâm coğrafyasının felaketine sebep olan Moğol istilâsında Halife Nâsır'ın etkili olduğuna dair tezler öne sürmüşlerdir. Ancak Cengiz Han'ın İslâmî bölgelere yönelik saldırılarının asıl kökeni genellikle Hârezmşah Alâeddin Muhammed'in siyâsî yanlışları ve onun Moğol liderinin niyetini yanlış yorumlaması olarak kabul edilir. Otrar katliamı, zaten Cengiz Han'a Hârezmşahlar'a açık bir savaş ilan etmek için yeterli bir gerekçe sağlamıştır. Bu çerçevede, Moğol istilâsının herhangi bir dış teşvike ihtiyacı olmadığına inanılmaktadır. Nihayetinde, Moğol ve Hârezmşah çekişmesinin asıl körükleyicisi Hârezmşah Alâeddin Muhammed'in kendisi ve onun komutanları olmuştur.(Takkûş, 1996: 264)

Hârezmşah Alâeddin Muhammed'in yenilgisinin ardından Moğol orduları, İran topraklarını aşarak Irak sınırlarına ulaşmışlardır. Erbil ve Musul civarında kısa süreliğine yağma ve talan yapan bir Moğol keşif birliği sonrasında geri çekilmiştir. Halife Nâsır-Lidînillâh, Moğol tehlikesinin artık kapıda olduğunu fark ederek Bağdat'ın savunmasını sağlamlaştırmaya başlamış ve halkı camilerde toplanıp dua etmeye çağırmıştır. Ayrıca halife, bölgesel Müslüman liderlere, aralarında Erbil'in yöneticisi Muzafferiddin Gökböri, Musul'un lideri Bedreddin Lülü ve Cezîre'nin hâkimi Melik Eşref'in de bulunduğu bir dizi mektupla Moğollar karşısında yardım talebinde bulunmuştur. Anadolu Selçuklu Sultanı Alâeddin Keykubad'dan da destek isteyen halife, bu kuvvetlerin Dakuka'da toplanmasını öngörmüştür. (İbnü'l-Esîr, 1987b: 416)

Erbil'in yöneticisi Gökböri, halife tarafından orduya önder olarak tayin edilmiş, fakat Cezîre'nin Eyyûbî yöneticisi Eşref, Haçlılar ile olan mücadelesini gerekçe göstererek destekten kaçınmıştır. Buna karşılık, Musul'un valisi Lülü ve Erbil'in valisi Muzaffereddin Gökböri, halifenin çağrısını kabul ederek, geniş bir askeri alayla Dakuka'ya doğru harekete geçmişlerdir. Ancak Halife Nâsır-Lidînillâh, Gökböri komutasındaki bu ordunun başarı şansını düşük görerek, ana güçlerini Bağdat'ta tutmuş ve yalnızca 800 kişilik bir kuvveti Gökböri'ye destek olarak göndermiştir. Gökböri'nin bu durum karşısındaki tepkisi şu olmuştur: *"Düşman güçlü ve benim yeterli askerim yok. Eğer 10 bin askerim olsaydı, onları topraklarından def ederdim. Halife, yola çıkarsam asker göndereceğini söyledi, fakat yola çıktığımda bana yalnızca 800 kişi gönderdi. Bu yüzden ilerlemekten çekindim ve Müslümanların güvenliğini riske atmak istemedim. Moğol ordusu Dakuka'ya direnişsiz bir şekilde ilerlerken, burada bir Müslüman ordusunun beklediğini öğrenince, fazladan kayıp vermemek adına Hemedan bölgesine geri döndüler. Sonuç olarak Irak ve Cezîre bölgesi, olası bir Moğol işgalini bu defa için atlatmış oldu"* demiştir.(İbnü'l-Esîr, 1987b: 416)

Halife Nâsır-Lidînillâh, siyasî hedeflerine ulaşmak için karşılaştığı rakip hükümdarları her zaman ortadan kaldırma stratejisini benimsemiştir. Halifenin manevraları, İslâm dünyasının doğusunu sürekli bir çatışma ortamına sürüklemiştir. Halifenin kıskırtma politikaları sonucu doğan savaşırlardan güçlenerek çıkan Hârezmşah Devleti dahi, süregelen savaşların ağır yükü altında yorulmuş ve kırılanlaşmıştır. Siyasî dengeler halifenin arzuları doğrultusunda evrilirken, oluşturduğu bu zemin Moğolların işine yaramış ve onlar, karşılarında ciddi bir direnişle karşılaşmadan İslâm dünyasının büyük bir kısmını ele geçirmişlerdir. Moğol hücumu, İslâm âleminde siyasî, ekonomik ve kültürel alanlarda köklü değişimlere yol açmış, batı için Kavimler Göçü'nün yarattığı derin etkiler gibi, doğu toplumları için de Moğol istilâsı benzer bir kırılma noktası oluşturmuştur. Bu durum için Halife Nâsır-Lidînillâh'ın doğrudan bir etkisinin olup olmadığı konusunda farklı görüşler mevcutken, onun uyguladığı politikaların Moğol ilerleyişinin başarısında önemli bir rol oynadığı inkâr edilemez bir tarihî gerçeklik olarak karşımıza çıkmaktadır.(Barthold, 2006: 65)

Halife Nâsır-Lidînillâh'ın Şiîler ve Bâtınîler Karşısında Uyguladığı Stratejiler

Sünnî ve Şiî mezhepleri, İslâm tarihinde sürekli bir mücadele içinde olmuşlardır. Irak'ta Büveyhilerin ve ardından Mısır'da Fâtımîlerin yıkılmasının etkisiyle Şiîler, kendilerini İslâm dünyasında kenara itilmiş hissetmiş ve bu da huzursuzluğun artmasına yol açmıştır. Abbâsîlerin zayıfladığı son dönemlerde mezhep çekişmeleri iyice körüklenmiştir. Sünnî-Şiî rekabeti, özellikle Merv'de yaşanan büyük katliamla tüm İslâm coğrafyasına yayılmıştır. Abbâsîlerin başkenti Bağdat'ta Sünnîler ve Şiîler iç içe, bazen de kendilerine özgü mahallelerde hep birlikte yaşamışlardır. Sünnîler genellikle Vakıa, Babu'l-Basra ve Kutafta mahallelerinde; Şiîler ise Kerh, Muhtara, Hadriyye ve Musa Kazım mahallelerinde oturmuşlardır.(İbnü'l-Fuvâtî, 2003: 47-49)

Halife Nâsır-Lidînillâh, Şiî yöneticilere devletin en üst kademelerinde görevler vermiştir. Halife, Şiî topluluğun hamisi olduğunu vurgulamak amacıyla Gaybetü'l-Mehdî türbesinin onarımını emretmiş ve 1184 yılında İmam Musa Kazım'ın mezarını koruma altına alarak güvenli bir alan ilan etmiştir. Ayrıca, varis pozisyonundaki Ebû Nasr Muhammed'i kenara çekip, Şiîlere daha sıcak bakan küçük oğlunu tahtın varisi olarak belirlemiştir. İbnü's-Sâhib'in Muaviye ve oğlu Yezid'e lanetlenmesi yönündeki talepleri, Halife Nâsır-Lidînillâh tarafından, toplumsal uyumu bozabilecekleri gerekçesiyle reddedilmiştir. (İbnü'l-Cevzî, 1985: 803)

Halife Nâsır'ın, önceki halifelerin aksine Şiî topluluğa sergilediği anlayışlı yaklaşım, onu Sünnî tarihçilerin gözünde Şiî yanlısı biri olarak damgalanmasına neden olmuştur. Ancak Nâsır'ın bu ilgisi, kişisel bir eğilimden çok o dönemin siyasî gereklilikleri tarafından yönlendirilmiş bir politika olarak bilinmektedir. Abbâsî halifeliğini güçlendirmenin, nüfusun büyük bir bölümünü oluşturan Şiîlerin desteği olmadan mümkün olmayacağını düşünen Halife, onların duyarlılıklarını göz önünde bulundurarak bir birleştirici politika izlemiştir. Halifenin Şiî entegrasyon politikası, Irak'ta Sünnî-Şiî arasındaki gerilimi ve toplumsal çatışmaları azaltmada etkili olmuştur. Ayrıca, Nâsır'ın yapıcı Şiî politikası, İsmâîlî-Bâtınî gruplar üzerinde de pozitif etkiler yaratmış ve İsmâîlî lider Celâleddin III. Hasan'ın Sünnî inancını benimsemesinde rol oynamıştır.(Kalkaşendî, 1980: 63)

1180 (575) yılında Nâsır-Lidînillâh'ın halife olarak tahta çıkışıyla Abbâsî halifeliği adeta yeniden şekillenmeye başlamıştır. Yüzyıllar boyunca önce askerî liderlerin, sonra da sultanların gölgesinde güçsüzleşen Abbâsî halifeleri, yalnızca ismen İslâm dünyasının lideri konumuna gerilemişlerdir. Halife Nâsır'ın iki temel gayesi bulunmaktaydı: Irak ve İran'da dış müdahalelerden azade, halifeliğin doğrudan idaresi altında özerk bir dinî devlet inşa etmek ve İslâm dünyasını Abbâsî halifesinin manevi liderliği altında toplamaktır. Bu hedeflere ulaşmak için halife, Ehl-i sünnet inancının dışındaki Şiî-Caferî ve Şiî-İsmâîlî cemaatlerle uzlaşma yoluna gitmiştir. İslâm dünyasına korku salan Bâtınî gruplar, küçük

nüfuslarına rağmen oldukça etkili ve güçlü olmuşlardır. Halife Nâsır özellikle de Selçuklulara karşı müşterek bir düşman olarak gördüğü Alamut şeyhi ile sürekli diyalog içerisine girmiş ve onunla uzlaşma yollarını aramıştır. Sünnî İslâm'ın karşıtları olan Bâtınîler, doğal olarak Sünnî İslâm'ın lideri Abbâsî halifelerini de hedef almışlardır. Halife Nâsır-Lidînillâh tahta çıktığı ilk yıllarda, 1182'de (577) Bâtınîlerin suikast girişimine uğramış, fakat suikastçılar yanlışlıkla halifenin yerine bir saray görevlisini öldürmüşlerdir. Ayrıca, Nâsır-Lidînillâh'ın vezirlerinden biri olan Ubeydullah bin Yunus, görevden alındıktan sonra 1196 (592) yılında hac yolculuğunda Bâtınî fedailerin saldırısına uğrayarak hayatını kaybetmiştir.(İlhan, 1992: 190-191)

Halife Nâsır-Lidînillâh Abbâsî tahtına çıktığında, Alamut'un başında Şeyh II. Muhammed bulunuyordu. II. Hasan'ın ardından gelen II. Muhammed, babasının temellerini attığı ve İslâm şeriatını reddeden "Kıyamet Doktrini"ni benimsemiştir. Bu doktrin, bireyin Allah'a ulaşmasının her şeyden üstün olduğunu savunmuş, ilahî birleşmeyi tecrübe eden kişinin artık şer'î ibadetlere ihtiyacı olmadığını öne sürmüştür. Namaz gibi ibadetlerin yüzeysel zahir anlamlarının ötesinde, kalbin daima Allah'a dönük olmasının asıl hedef olduğunu vurgulamaktadır.(Özaydın, 1989: 336)

II. Muhammed, babasının bu radikal öğretilerini katı bir şekilde hayata geçirmiştir. Uygulamalara direnenleri acımasızca cezalandırılmış ve nihayetinde bu doktrine muhalif kendi aile bireyleri tarafından 1210'da (606) zehirlenerek öldürülmüştür. İsmâîlî-Bâtınî inancının liderleri Alamut şeyhleri, Nizar soyundan geldiklerini iddia ederek İslâm dünyasının önderleri olduklarını savunmuşlardır. Celâleddin III. Hasan, 1212 (608) yılında daha önceki pozisyonundan geri adım atarak, Sünnî İslâm âleminin önderi olan Abbâsî Halifesi Nâsır-Lidînillâh'a bağlılığını ilan etmiş ve ona sadakatini beyan etmiştir. O, gençlik yıllarından itibaren Bâtınîlik tarafından serbest bırakılan ahlaksız davranışlardan uzaklaştığını ve Alamut şeyhi olması durumunda bid'atleri kaldırıp İslâm akidelerine bağlı kalacağını gizli mektuplarla bölge hükümdarlarına ve Bağdat halifesine iletmiştir.(Lewis Bernard, 1995: 40) Halife Nâsır-Lidînillâh da III. Hasan'a, eğer atalarının terk ettiği İslâmî uygulamalara yeniden dönülmezse Alamut'un yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalabileceği yönünde bir uyarıda bulunduğu bazı rivayetlerde geçmektedir.(Lewis Bernard, 1995: 40)

Halife Nâsır, İslâm siyaset arenasındaki rakiplerini saf dışı bırakmak ve kritik bilgileri toplamak için İsmâîlî fedailerin yeteneklerinden faydalanmıştır. Irak-ı Acem'in valisi Ağlamış ve Mekke şerifinin kardeşi gibi önemli kişilikler, fedailerin gizli bıçak darbeleriyle suskunluğa gömülmüş ve bu eylemlerin Halife Nâsır-Lidînillâh'ın talimatlarıyla gerçekleştirildiğine dair söylentiler dolaşmıştır.(Lewis Bernard, 1995: 41)

Halife, Irak-ı Acem bölgesinin kontrolüne sahip Emir Mengli'ye karşı bir ittifak ağı örmüştür. Bu ittifakın içerisinde Azerbaycan'ın hâkimi Özbek ve İsmâîlî lideri Celâleddin III. Hasan da yer almaktadır. Celâleddin III. Hasan, bu askerî harekâta bizzat katılarak, inzivadan çıkmış ve Alamut'un güvenli sınırlarını terk etmiştir. Mengli'nin yenilgisinin ardından, bölgeyi ele geçiren müttefikler arasında toprak paylaşımı yapılmış ve halife, kendi payına düşen bölgeleri Emîr Ağlamış'a iktâ etmiştir. Emîr Ağlamış'ın Alamut'tan gelen fedailer tarafından öldürülmesi ise, bu ölümün halifenin emriyle gerçekleştiği yönünde dedikoduların ortaya çıkmasına neden olmuştur.(Lewis Bernard, 1995: 41) Halife Nâsır-Lidînillâh'ın İsmâîlî-Bâtınî fedailerini siyasî amaçlarına ulaşmak için kullanması, onun otoritesini pekiştirmiş ve halifenin prestijini artırmıştır. Bâtınîlerin, İslâm dünyasının güç sahibi isimlerine kadar sızma hikâyeleri dilden dile dolaşmıştır. Nâsır-Lidînillâh'a rekabet içinde olduğu Hârezmşah Celâleddin'e, Alamut'tan bir elçi heyeti ulaşmış ve bu, dönemin entrika dolu politik sahnesinde önemli bir olay olarak kayıtlara geçmiştir.(Cüveynî, 1999: 305)

Halife Nâsır-Lidînillâh'ın Diğer Devletler ile İlişkileri

Abbâsî Halifesi Nâsır-Lidînillâh hükümleraltında, İslâm dünyasını büyük güçler arasındaki dengelerle şekillendirmekteydi. Bu dönemde, Horasan, Afganistan ve Kuzey Hindistan topraklarında hüküm süren Gur Devleti, öne çıkan güç merkezlerinden biridir. Sultan Gıyasüddin Muhammed ve kardeşi Şihabüddin Muhammed liderliğindeki Gurlular, parlak bir dönem yaşamış ve Hârezmşahlar ile bölgenin hâkimiyeti için sürekli bir rekabet içinde bulunmuşlardır. Abbâsî hilafetine rakip olan Hârezmşahların aksine, Gurlular genellikle halifenin yanında yer almıştır. Halife Nâsır-Lidînillâh, Abbâsîlerin siyasî bağımsızlığını Hârezmşah tehdidine karşı korumak adına Gurlular ile stratejik ittifaklar kurmuş, hatta Karahıtaylar'ı da bu ittifaka dâhil etmek için girişimlerde bulunmuştur. Diplomasi yoluyla, her yıl elçi teatisi gerçekleştirilerek Gurlularla ilişkiler güçlendirilmeye çalışmıştır.(Ebû Şâme, 1947: 85)

Bu “düşmanımın düşmanı müttefikimdir” yaklaşımı, Nâsır-Lidînillâh için son derece başarılı olmuş ve bu siyasî manevraların bir sonucu olarak Irak Selçuklu Devleti ve Gur Devleti gibi dönemin önemli güçleri yıkılmıştır. Halifenin siyasî zekâsının meyvelerini topladığı bir anda, Moğol istilâsı beklenmedik bir şekilde tüm dengeleri altüst etmiştir. Orta Asya ve Ortadoğu'da hızla yayılan Moğollar, neredeyse hiç dirençle karşılaşmadan geniş bir coğrafyayı ele geçirmişlerdir. Moğol ordularının askerî üstünlüğünün yanı sıra, Nâsır-Lidînillâh'ın dış politikasının doğurduğu sonuçlar da birçok güçlü İslâm devletinin zayıflamasına ve sonuçta Moğolların istilâsına kolaylık sağlamıştır.(Zehebî, 1951: 288)

Sonuç

Halife Nâsır-Lidînillâh'ın dış politikada uyguladığı stratejilerin ana amacı, Abbâsî Halifeliği'nin özerkliğini ve gücünü pekiştirmek olmuştur. Bu hedef doğrultusunda, o, halifeliğin etkinliğini genişletmek ve dış güçlerin birbirleriyle olan mücadelelerini kendi lehine kullanarak onları zayıflatmak gibi stratejik bir rota izlemiştir. Nâsır-Lidînillâh'ın yönetimi altında, hiçbir dış güç Abbâsî Halifeliği'nin üzerinde egemenlik iddia edememiştir. Aynı zamanda, halifeliğin üstünlüğünü tanımayan liderler ve onların idare ettikleri devletler, halifenin ustalıkla yönettiği siyasî manevraları sonucunda sırasıyla güç kaybetmişlerdir. Siyasî sahnede etkisini artırmak isteyen Halife Nâsır, güçlü bir toplum yapısının güçlü bir devletin temeli olduğunu savunmuş ve toplumun iç bütünlüğünü sağlamak ve mezhep çatışmalarını minimize etmek amacıyla sosyal reformlara yönelmiştir. Bu kapsamda, Şîî mezhebine mensup bireyleri devletin en üst makamlarına getirerek dikkate değer bir strateji benimsemiştir. Ancak bu yaklaşımı, bazı Sünnî tarih yazarları tarafından Şîilik yanlısı tutum olarak eleştirilmiştir.

Neticede, Halife Nâsır-Lidînillâh, asî fütüvvet gruplarını etkisi altına alarak ve toplumdaki sağladığı güçlü destekle, Fütüvvet Konfederasyonu'nu kendi yanında konumlandırmayı başarmıştır. O, mezhebî farklılıkların ötesine geçerek Müslüman toplulukları fütüvvet anlayışı çerçevesinde kenetlenmeye teşvik etmiştir. Fütüvvet kurumunun, Halife Nâsır-Lidînillâh'ın, yeniden yapılandırması sonrasında, Anadolu'daki Selçuklu yönetiminde Ahilik teşkilatı olarak geliştiği ve bu kuruluşun yüzyıllar boyu etkisini sürdürdüğü kaydedilmiştir.

Halife Nâsır-Lidînillâh, kişiliği ve izlediği siyaset tarzıyla büyük bir politikacı olarak karşımıza çıkmıştır. O her zaman kendisini çeşitli tehditlere karşı dengeleyerek, halifeliğini korumak için politik maharetlerini kullanmıştır. Özellikle Irak Selçuklu Devleti'ni bertaraf etmek ve Hârezmşah Alâeddin Tekiş aracılığıyla halifeliğine yönelik tehdidi ortadan kaldırmak için çeşitli diplomasi ve oyunlarla hareket etmiştir. Irak Selçuklu Devleti ve Hârezmşahlar arasındaki mücadeleyi alttan destekleyerek, bu iki güçlü devleti birbirine karşı savaşa sürüklemiştir. Bu çatışmalar sonucunda hem Irak Selçuklu Devleti hem de Gurlular, uzun yıllar süren savaşlar sonucunda zayıflayarak tarih sahnesinden silinmişlerdir. Hârezmşahlar, bu savaşlarla ciddi şekilde yıpranmış ve siyasî zayıflığa düşmüştür. Ancak, bu çatışma

ortamı aynı zamanda Moğollar için bir fırsat yaratmıştır. Moğol güçleri, İslâm coğrafyasının doğusunu büyük oranda ele geçirerek derin izler bırakmışlardır. Bu işgal, İslâmiyet'in siyasî haritasını, ekonomik yapısını ve kültürel dokusunu temelinden sarsmıştır. Halife Nâsır-Lidînillâh'ın politik hamleleri ve kurnaz diplomatik manevraları, Doğu İslâm dünyasındaki güç dengelerini altüst etmiş ve böylece Moğol istilâsının önünü açmıştır.

Abbâsî Halifesi Nâsır-Lidînillâh, Selçuklu egemenliğinin Irak'ta sona ermesinin ardından devlet yapısını güçlendirmek adına kapsamlı malî, sosyal ve siyasî reformlara imza atmıştır. Ekonomik yapıyı kuvvetlendirmenin devletin gücünü pekiştireceğinin farkında olan halife, dikkatle belirlenmiş malî politikalar uygulamıştır. İrili ufaklı çalkantılar nedeniyle gerileyen tarım üretimini canlandırmak için toprak reformları yapmış, ihya edilmesi gereken tarım arazilerini devlet büyüklerine işletmeleri için tahsis etmiştir. Yıllar içinde ihmal edilmiş sulama kanallarını onarmak, tarımsal verimliliği artırmak ve vergi kayıtlarını güncellemek suretiyle tarım sektörüne büyük önem vermiştir. Nâsır-Lidînillâh, 1225 yılında vefat etmiş ve kırk altı yıl süren halifeliği boyunca, Müslümanları Abbâsî Halifeliği'nin altında toplama gayretinde bir lider olarak tanınmıştır. Buna karşın, birleştirici politikaları, bir dizi zorlu engelle karşı karşıya kalmış ve bu engeller, onun çabalarını sekteye uğratmıştır.

Kaynaklar

- Abû'l-Farac (Bar Hebraeus). (1987). *Abû'l-Farac Tarihi* (Ömer Rıza Doğrul, Çev.; C. 2). TTK Yayınları.
- Ahmed bin Mahmud. (1977). *Selçuknâme* (Erdoğan Merçil, Çev.; C. 2). Tercüman Yayınları.
- Aksarâyî, K. M. b. M. (2000). *Müsâmeretü'l-Ahbâr ve Müsâyeretü'l-Ahyâr* (Mürsel Öztürk, Çev.). TTK Yayınları.
- Barthold, V. V. (1990). *Moğol İstilâsına Kadar Türkistan* (Hakkı Dursun Yıldız, Çev.). TTK Yayınları.
- Barthold, V. V. (2006). *Halife- Sultan* (İlyas Kamalov, Çev.). Yeditepe Yayınları.
- Bayram, M. (1991). *Ahi Evren ve Ahi Teşkilatının Kuruluşu*. Damla Matbaacılık.
- Bayram, M. (2012). *Sosyal ve Siyâsî Boyutlarıyla Ahi Evran-Mevlânâ Mücadelesi*. Nüve Kültür Merkezi Yayınları.
- Bündârî, E.-I. İ. (1943). *Zubdat al Nusra ve Nuhbat al Usra (Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi)* (Kıvameddin Burslan, Çev.). Maarif Matbaası.
- Bünyatov, Z. (2003). *Hârezmşahlığı ve Enuştekinler Devleti* (Tural Rızayev, Çev.). Derin Yayınları.
- Cüveynî, A. A. M. b. M. (1999). *Tarih-i Cihangüşa* (Mürsel Öztürk, Çev.). Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Ebû Şâme, Ş. E. M. A. b. İ. (1947). *Terâcimu Ricâli'l-Karni's-Sâdis ve's-Sâbi'* (Muhammed Zahid Hasen el-Kevserî, Thk.). Dâru Kütübî'l-Melekiyye,.
- Ebû Şâme, Ş. E. M. A. b. İ. (2002). *Kitâbü Ravzateyn fî Ahbâri Devleteyn en-Nûriyye ve's-Selâhiyye* (İbrahim Şemsüddin, Thk.; C. 5). Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- Ebû'l-Fidâ, İ. el-M.-M. İ. b. A. (1907). *Târîhu Ebi'l-Fidâ*.
- Fevzi, F. Ö. (1998). *el-Hilâfetü'l-Abbâsiyye: Es-Sukût ve'l-İnhîyâr*. Dârü's-Şurûk,.
- Gürbüz, M. (2011). Tekiş, Alâeddin. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C. 40, ss. 364-365). TDV Yayınları.
- Güzel, F. (2015). Moğol İstilasında Halife Nâsır-Lidînillâh'ın Rolü. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 142-158.

- Hacıgökmen, M. A. (2019). Mecdüddin İshak. *İçinde Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C. 2, s. 210). TDV Yayınları.
- Hüseyin Ali Kays Muhammed el-Kaysî,. (2007). *Tabîatü'l-Müctemai'İrakîfi'l-Asri'l-Abbasî el-Mütehhira. Daru's-Şuûni's-Sekâfe.*
- Hüseyinî, E.-H. S. A. b. N. b. A. (1943). *Ahbârü'd Devleti's-Selcûkiyye* (Necati Lugal, Çev.). TTK Yayınları.
- İbn Bibî, E.-H. B. M. B. A. el-Ca'feri er-Rugadi). (1941). *Anadolu Selçuki Devlet Tarihi* (Nuri Gençosman, Çev.). Uzluk Basımevi.
- İbn Bibî, E.-H. B. M. B. A. el-Ca'feri er-Rugadi. (1996). *El-Evâmirü'l-Alâiyye fi'l-Umûri'l'Alâiyye (Selçuk Name)* (Mürsel Öztürk, Çev.; C. 1). Kültür Bakanlığı Yayınları.
- İbn Haldûn, A. b. M. (1992). *Târîhu İbn Haldûn. Dârü'l-Kütübü'l İlmiyye.*
- İbn Şeddâd, E.-M. B. Y. b. R. b. T. (1994). *En-Nevâdirü's Sultâniyye ve'l-Mehâsinü'l-Yusûfiyye* (Cemaleddin Şeyyâl, Thk.). Mektebetü'l-Hanci.
- İbn Vâsıl, E. A. C. M. b. S. (1972). *Mürerricu'l-Kurûb fi Ahbâri Benî Eyyûb* (Cemaleddin Şeyyâl & Haseneyn Muhammed Rebi, Çev.). Vizaretü's-Sekâfe ve'l-İ'lâm.
- İbnü'd-Devâderî, E. B. b. A. b. A. (1992). *Kenzü'd-Dürrer ve Câmiü'l-Ğurer: Ed-Dürretü's-Seniyye fi Ahbâri'd-Devleti'l-Abbâsiyye.* Franz Steiner Verlag.
- İbnü'l-Cevzî, E.-F. C. A. b. A. (1985). *El-Muntazam fi Tarihi'l-Müluk ve'l-Ümem* (Süheyl Zekkar, Çev.). Dârü'l-Kütüb.
- İbnü'l-Esir, İ. b. E.-H. A. b. M. (1987a). *El Kâmil Fi't-Tarih* (Ahmed Ağırakça & Abdülkerim Özaydın, Çev.; C. 12). Türkiyat Matbaacılık.
- İbnü'l-Esir, İ. b. E.-H. A. b. M. (1987b). *El-Kâmil fi't-Târîh* (Ebü'l-Fida' Abdullah el-Kâdi, Thk.). Dârü'l-İlmiyye.
- İbnü'l-Fuvâtî, E.-F. K. A. b. A. b. M. Ş. (2003). *El-Havâdisü'l-Câmia ve't-Tecâribü'n-Nâfia fi'l-Mietî's-Sâbia* (Mehdî en-Necm, Thk.). Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye.
- İbnü'l-Mî'mâr, Ş. E. A. M. b. A. b. E. M. (1958). *Kitâbu'l-Fütüvve* (Mustafa Cevad & Muhammed Takiyyüddin Hilâlî, Thk.). Mektebetü'l-Müsenna.
- İbnü's-Sâî, E. T. T. A. b. E. b. O. (1934). *El-Câmiü'l Muhtasar fi Unvâni't-Tevârih ve Uyûni's-Siyer* (Mustafa Cevad, Thk.). Matbaatü's-Süryaniyye el-Katolikiyye.
- İlhan, A. (1992). Bâtınîyye. *İçinde Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C. 5, ss. 190-191). TDV Yayınları.
- Kalkaşendî, E.-A. Ş. A. b. A. b. A. (1980). *Meâsirü'l-İnafe fi Meâlimi'l-Hilâfe* (Abdüssettar Ahmed Ferrac, Thk.). Âlemü'l-Kütüb.
- Köymen, M. A. (1985). Son Irak Selçuklu Hükümdarı II. Tuğrul ve Zamanı. *AÜFEFAD*, 13, 215-234.
- Lamb, H. (1985). *Cengiz Han* (Ali Ünal, Çev.). İhya Yayınları.
- Lewis B. (1995). *Haşîşiler Ortaçağ İslâm Dünyasında Terörizm ve Siyaset* (Ali Aktan, Çev.). Sebil Yayınevi.
- Merçil, E. (2013). *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*. Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Müneccimbaşı Derviş Dede Ahmed Efendi. (2000). *Camii'd-Düvel: Selçuklular tarihi I: Horosan – Irak, Kirman ve Suriye Selçukluları* (Ali Öngül, Çev.). Akademi Kitabevi.

- Nesevî, Ş. M. b. A. b. A. (1934). *Celalü'ttin Harezemşah* (Necip Asım Yazıksız, Çev.). Devlet Matbaası Yayınları.
- Özaydın, A. (1989). Alamut. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C. 2, s. 336). TDV Yayınları.
- Takkûş, M. S. (1996). *Târîhü'd-Devleti'l-Abbâsiyye*. Dârü'n-Nefâis.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1984). *Osmalı Devleti Teşkilatına Medhal*. TTK Yayınları.
- Yazıcızâde, A. (2009). *Tevârih-i Âli Selçuk* (Sevim Yılmaz Önder, Çev.). Bilgeoğuz Yayınları.
- Zehebî, E. A. Ş. M. b. A. b. O. (1951). *El Muhtasarü'l-Muhtac İleyhi min Târîhi İbn Dübeysî* (Mustafa Cevad, Thk.). Matbaatü'l-Maârif,.

Makale Bilgisi:

Etik Kurul Kararı: Etik Kurul Kararından muaftır.

Hakem Değerlendirmesi: Çift taraflı kör hakemlik - dış bağımsız.

Benzerlik Taraması: Yapıldı -

Destekleyen Kurum / Kuruluşlar: Herhangi bir kurum / kuruluştan destek alınmamıştır.

Çıkar Çatışması: Herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Yazar Katkı Oranı: Birinci Yazar: % 100.

Article Information:

Ethics Committee Approval: It is exempt from the Ethics Committee Approval.

Peer-review: Double-blind - externally peer-reviewed.

Plagiarism Checks: Yes -

Supporting-Sponsor Institutions or Organizations: No support was received from any institution / organization.

Conflict of Interest: No conflict of interest.

Author Contribution Percentage: First Author: 100%.